

ЗАТВЕРДЖЕНО

Наказом Держфінмоніторингу України

22 грудня 2006 р. № 265

**Типології легалізації
(відмивання) доходів,
одержаних злочинним шляхом**

в 2005 - 2006 роках

Держфінмоніторинг України

ЗМІСТ

Анотація

1. Загальні тенденції легалізації злочинних коштів
2. Конвертація коштів у готівку
3. Зовнішньоекономічні операції
4. Цінні папери (в т.ч. внески до статутних фондів)
5. Нерухомість
6. Банківські установи
7. Інші напрями

Додаток

Анотація

В цих матеріалах розглянуто найбільш розповсюджені в 2005-2006 роках тенденції та схеми легалізації незаконно отриманих доходів. Зокрема, в типології включено результати досліджень державних органів-учасників національної системи протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, України та іноземний досвід. В типологіях наведені приклади реальних справ, пов'язаних з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом (ВК). Найчастіше це механізми, які містять складні, заплутані, багатоланцюгові операції. Одна й та ж схема може містити операції із зняттям готівки, з купівлею цінних паперів, розрахунки з нерезидентами з офшорних зон / юрисдикцій, фіктивні зовнішньоекономічні операції та незаконне відшкодування ПДВ з бюджету, фальсифікацію документації, використання викрадених паспортів, створення фіктивних фірм тощо.

Приклади схем розподілені по розділах умовно, за найбільш «показовими» елементами, задля уникнення дублювання. Більшість прикладів схем характерні для кожної теми, оскільки в розрізі даного дослідження найбільш типовий набір інструментів ВК, які використовуються, виглядає таким чином: «фіктивні фірми – зовнішньоекономічні операції (товари, послуги, цінні папери, тощо) – конвертування готівки».

Тематика розділів 2-4 є продовженням типологічних досліджень минулих періодів (див. «Типології легалізації злочинних коштів в Україні в 2004-2005 роках»).

Окремо виділені нові розділи 5-7.

Зокрема, розділ 5 стосується ВК в сфері нерухомості.

Розділ 6 присвячений основним ризикам для банківських установ щодо залучення до процесів ВК (безпосередня змова зі співробітниками банківських установ, використання судових рішень, банківських кредитів).

Розділ 7 містить інформацію щодо напрямків ВК з використанням таких інструментів, як Інтернет, платіжні картки, некомерційні організації.

Дослідження підготовлено на основі матеріалів Держфінмоніторингу, Національного банку, Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Державної податкової адміністрації, Міністерства внутрішніх справ, Служби безпеки, Генеральної прокуратури, а також відкритих джерел, зокрема, іноземних.

Зазначені матеріали можуть використовуватись суб'єктами первинного фінансового моніторингу для виявлення ризиків ВК, правоохоронними органами при проведенні розслідувань, а також іншими державними органами – учасниками системи протидії.

1. Загальні тенденції легалізації злочинних коштів

Протягом тривалого часу ВК становить одну з головних загроз економічній безпеці держави. Найбільший ризик ВК мають такі сфери економіки, як:

- зовнішньоекономічна діяльність;
- кредитно-фінансова сфера;
- паливно-енергетична галузь;
- ринок металу та корисних копалин.

Серед них «лідером» є зовнішньоекономічна діяльність (зокрема, торгівля високоліквідними товарами, такими як кольорові метали, хімія, окремі види сільськогосподарської продукції тощо). Як правило, частина вивезеного тіншового капіталу пізніше повертається у країну у вигляді іноземних інвестицій. При цьому для реалізації схем ВК застосовуються такі прийоми:

- заниження ціни на експортовані товари;
- завищення ціни на імпортовані товари;
- фальшиві імпорتنі контракти, фіктивні кредитні угоди і т.д.

Протягом тривалого часу основними схемами ВК залишаються вивіз капіталу за кордон через фіктивні та «транзитні» фірми¹, а також різні схеми, пов'язані з вивезенням готівки. При цьому, кримінальні структури використовують для ВК усе більш витончені схеми.

До найбільш поширених фінансових механізмів, що використовуються для незаконних цілей шляхом конвертації та виведення коштів за кордон, належать:

- кредитування імпорتنих операцій без ввезення товару на митну територію України;
- продаж фізичними особами-нерезидентами цінних паперів українських емітентів резидентам;
- перерахування коштів за кордон відповідно до виконавчих документів, на підставі рішень суду;
- оплата векселів українських емітентів, що пред'являються до сплати нерезидентами.

Примітка.

Практично для більшості схем ВК характерна участь фірм з ознаками фіктивності (далі – фіктивні фірми). Використання фіктивних фірм широко розповсюджено при проведенні експортно-імпорتنих операцій, в діяльності конвертаційних центрів, для отримання незаконного відшкодування ПДВ, проведенні із цінними паперами, офшорами тощо. Більш детальна інформація наведена в додатку.

Одночасно, існує ризик проникнення та легалізації в Україні іноземних кримінальних коштів. Ігнорування цієї загрози учасниками національної системи протидії ВК може негативно вплинути на репутацію країни.

Як свідчить досвід правоохоронних органів, на сьогоднішній день основні обсяги нелегальних капіталів формуються у паливно-енергетичному, агропромисловому комплексах, зовнішній та роздрібній торгівлі, а їхня легалізація здійснюється через кредитно-банківську систему, під виглядом іноземних інвестицій. Крім того, об'єктом посягань з боку зловмисників нерідко стають державне майно та значні суми бюджетних асигнувань, що виділяються для фінансової підтримки і реструктуризації підприємств. Також, навмисно укладаються збиткові угоди, використовуються не за цільовим призначенням бюджетні кошти, в результаті чого забезпечується їх незаконне привласнення та шахрайство в особливо великих розмірах.

За матеріалами досліджень МВС

До основних специфічних видів протиправної діяльності в агропромисловому секторі економіки можна віднести:

- привласнення і нецільове використання бюджетних коштів, державного та колективного майна;
- порушення вимог чинного законодавства при здійсненні підприємницької діяльності (відсутність та незаконне отримання відповідних ліцензій та сертифікатів на право проведення комерційних операцій з сировиною та готовою продукцією, незаконне використання торгового знаку тощо);
- незаконна видача сертифікатів на право володіння земельними паями;
- ухилення від погашення заборгованості по кредитах, отриманих під гарантії Уряду.

В енергетичній галузі виявляються численні порушення чинного законодавства, що мають місце при видобутку, транспортуванні і розподілі енергоносіїв, забезпеченні функціонування енергогенеруючих потужностей, а також в процесі роздержавлення підприємств паливно-енергетичного комплексу.

¹ **Фіктивна фірма** – це юридична особа з ознаками фіктивності, яка створена або придбана з метою прикриття незаконної діяльності чи здійснення видів діяльності, щодо яких є заборона. Як правило, фіктивні фірми створюються на нетривалий час по підроблених документах або реєструються на підставних осіб, шляхом придбання вже існуючої фірми або заснування нової (за допомогою нелегальних методів).

«Транзитна» фірма - це реально діюча юридична особа, що пройшла державну реєстрацію, яка бере участь у схемі в ролі посередника й запобіжника («буфера»).

При цьому, все частіше до схем протиправної діяльності залучаються службові особи органів влади і управління, які заради отримання незаконного прибутку вступають у злочинну змову з представниками комерційних структур.

Наприклад, керівники підприємств паливно-енергетичного комплексу можуть укласти заздалегідь збиткові угоди зі сторонніми організаціями, безпідставно кредитувати приватні організації з використанням державних енергоресурсів.

Спостерігається поглиблення криміналізації структур, які займаються поставками і реалізацією на території України нафтопродуктів. У зв'язку з цим, актуальною залишається проблема забезпечення контролю за здійсненням операцій за зовнішньоекономічними контрактами, у тому числі з нерезидентами, зареєстрованими в офшорних зонах.

Найбільш поширеними засобами протиправної діяльності, характерними для металургійної галузі є :

- безпідставне кредитування комерційних структур за рахунок державних енергоресурсів;
- монополізація підприємств окремими фінансово-промисловими групами під час акціонування та приватизації з метою подальшого спрямування фінансових потоків до офшорних компаній.

2. Конвертація коштів у готівку

Саме по собі переведення коштів у готівку є законною операцією. Але серед зловмисників переведення у готівку коштів використовується як ефективний прийом при реалізації схем ВК.

На сьогодні незаконна конвертація безготівкових коштів залишається досить прибутковим і розповсюдженим видом нелегального бізнесу для обслуговування організованої злочинності. Ключовою ланкою в цьому процесі є фірми з ознаками фіктивності, які реєструються на підставних осіб². Одним з основних завдань, які переслідують організатори таких суб'єктів підприємницької діяльності під час їх реєстрації та використання, є уникнення кримінальної відповідальності. Для цього в якості керівників фіктивних фірм оформлюють підставних осіб.

Такі фірми, переважно, створюють угруповання осіб, які мають значний досвід у цій діяльності та тісно пов'язані з кредитно-фінансовими установами. При цьому, рахунки таких підприємств відкриваються саме в підконтрольних банківських установах, що надає можливість повністю контролювати грошові потоки, які проходять через "транзитну" фірму. Такий механізм гарантує безпеку реалізації схем подальшого ВК.

Типова схема з одержання готівки з рахунку (внеску), яка може бути пов'язана з ВК, виглядає таким чином (див. рис. 1).

Кінцевою метою операцій є одержання фізичними особами зі своїх рахунків, відкритих у місцевих фінансових установах, великих сум готівки у національній або іноземній валюті. Зазначені кошти надходять на рахунки фізичних осіб у безготівковій формі у вигляді переказів від однієї або декількох юридичних осіб, у тому числі з рахунків, відкритих в одній і тій же фінансовій установі. Підстави переказів можуть бути різними, у тому числі: оплата за контрактом, договором, угодою, виплата винагороди за виконані роботи, надані послуги, передані результати інтелектуальної діяльності, перерахування бонусів, одержання й повернення позик, операції з векселями тощо.

У свою чергу, на рахунки юридичних осіб - нерезидентів зазначені кошти на різних підставах можуть надходити як від юридичних осіб - нерезидентів (переважно, в іноземній валюті), так і від юридичних осіб - резидентів (в основному, у національній валюті). В останньому випадку, якщо підставою для здійснення розрахунків є зовнішньоторговельні контракти, то, як правило, вони містять неповну або неправдиву інформацію. При цьому розрахунки, поставка або приймання-передача товарів (робіт, послуг, результатів інтелектуальної діяльності) у рамках виконання зобов'язань по вищевказаних контрактах, як правило, здійснюються в один день.

² **Підставні особи** – це особи, за допомогою яких прямо чи опосередковано здійснюються фінансові операції з метою забезпечення "розриву ланцюга" схемах ВК. Такі особи можуть використовуватися для відкриття банківських рахунків, переказу грошей як у межах країни, так і за кордон, для зняття великих сум готівки. При проведенні операцій як ідентифікаційні документи пред'являються загублені або підроблені паспорти/інші ідентифікаційні документи, паспорти малозабезпечених осіб чи осіб без ПМП.

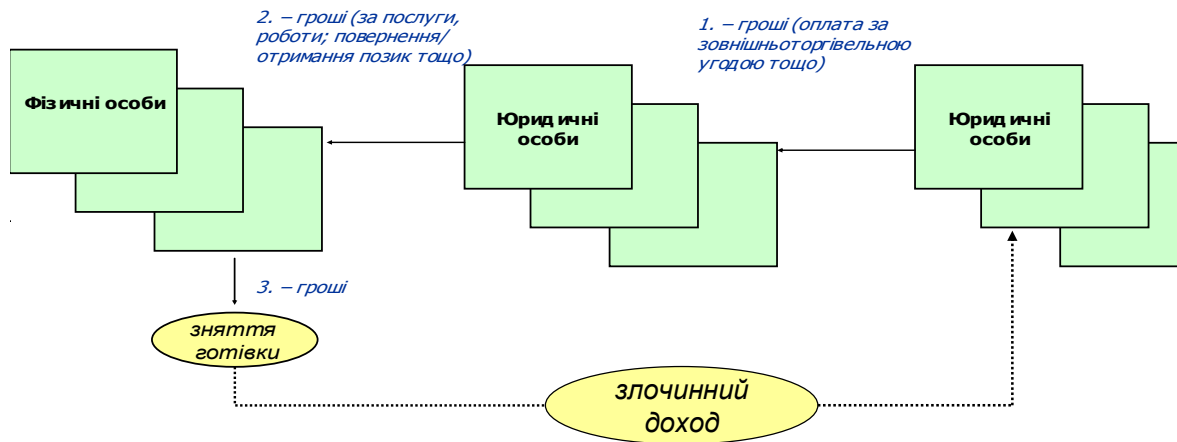

Рис. 1.

Примітка.

При здійсненні послідовних операцій з переказу коштів у рамках однієї фінансової установи можлива додаткова участь у схемі ще однієї юридичної особи - резидента, що виконує функції по акумулюванню на своєму рахунку коштів від інших юридичних осіб - резидентів для їх наступного переказу на рахунок юридичної особи - нерезидента. У цьому випадку щодня на рахунок такої юридичної особи - резидента надходять кошти від декількох юридичних осіб-резидентів, що є клієнтами як даної кредитної організації, так й інших фінансових установ. Наприкінці операційного дня всі кошти, зараховані на рахунок цієї юридичної особи - резидента, переводяться в повному обсязі на рахунок юридичної особи - нерезидента (чи рахунки юридичних осіб-нерезидентів) для подальшого переказу на рахунок (внесок) фізичної особи -нерезидента / резидента і одержання в готівковій формі.

Серед характерних ознак операцій, що мають кінцевою метою одержання готівкових коштів з рахунку (внеску) фізичної особи, є:

- при значних оборотах безготівкових коштів протягом операційного дня на кінець операційного дня щоденні нульові або незначні (не більше 5% від щоденного обороту) залишки на рахунках основних учасників схеми;
- зарахування коштів на рахунки фізичних осіб і зняття готівки того ж дня;
- співпадіння реквізитів учасників операцій (наприклад, адреси місцезнаходження організацій);
- регулярне одержання значних обсягів готівкових коштів фізичними особами - нерезидентами /резидентами зі своїх рахунків в одному внутрішньому підрозділі кредитної організації (філії);
- закриття рахунків учасників схеми по одержанню з них готівки після проведення певного циклу таких операцій, або різке припинення операцій за цими рахунками.

Далі наведені деякі приклади злочинних схем, виявлених державними органами останніми роками.

Приклад 1³.

Четверо громадян України, які раніше вже притягувалися до кримінальної відповідальності за скоєння економічних злочинів, створили великий конвертаційний центр. Вони зареєстрували на підставних осіб низку підприємств, діяльність яких носила фіктивний характер, а фінансово-господарчі операції здійснювалися лише на папері (безтоварні).

За два роки такої нелегальної діяльності послугами конвертаційного центру скористалися понад 200 підприємств багатьох регіонів країни, які бажали ВК. Загальний обсяг коштів, "відмитих" через конвертаційний центр, склав понад 600 млн. грн.

³ За матеріалами ДПА України

Приклад 2⁴.

Троє осіб, 30-річний українець, якого раніше вже засуджували за економічний злочин, і двоє його близьких знайомих, створили конвертаційний центр з метою надання «послуг» з ВК.

Махінатори діяли за традиційною схемою: гроші по фіктивних договорах проходили через рахунки транзитних і фіктивних підприємств, які вони відкрили на підставних осіб. Незаможні громадяни, на яких реєструвалися підприємства, за незначну матеріальну винагороду періодично підписували необхідні для роботи злочинного ланцюжка фінансові й бухгалтерські документи.

Послугами конвертаційного центру користалися посадові особи близько 300 підприємств. Грошовий обіг центра склав понад 200 млн. грн. При цьому «конвертатори» отримували 3,5% від сум, які проходили за злочинною схемою.

Приклад 3⁵.

Злочинна група, у складі якої діяв ломбард, здійснювала незаконну конвертацію коштів.

«Ломбард» та громадянин Г. уклали договір доручення, згідно якого останній зобов'язується знаходити для ломбарду клієнтів, передавати отримані в ломбарді готівкові кошти позичальникам-фізичним особам, а після закінчення строку позик отримувати від них готівкові кошти та повертати їх до ломбарду. На виконання цього договору пан Г. в касі ломбарду отримав грошові кошти та начебто передав їх по договорам позики, які були оформлені керівництвом ломбарду на підставних осіб.

Так, з рахунків ломбарду на рахунки 10 фізичних осіб (по підроблених документах) були перераховані безготівкові кошти в сумі 160 млн. грн. в якості «позики ломбарду». Далі частина цих коштів у сумі 54,63 млн. грн. отримана готівкою громадянкою Ч. за їх дорученням.

В подальшому паном Г. та посадовими особами ломбарду формувались підроблені документи про повернення ним готівкових коштів в касу ломбарду в якості погашення частини суми оформлених позик. Інша частина суми погашалася (за допомогою торговця цінними паперами) шляхом передачі ломбарду векселів на товар, які емітовані фірмою «А», в якій пан Г. був власником та директором. При цьому, вказані векселі були емітовані під псевдо-товарні операції та, відповідно, не мали реальної вартості.

Приклад 4⁶.

Особа, які створили 4 організовані злочинні групи, займалися протизаконною діяльністю з конвертації грошових коштів. Кожна з них мала декілька активних членів, які виконували функції бухгалтерів і кур'єрів конвертаційного центру з використанням реквізитів фіктивних фірм.

Керував цим угрупованням 40-річний українець, який раніше вже притягувався до кримінальної відповідальності за скоєння економічних злочинів. Через ланцюг фіктивних фірм безготівкові кошти переводились у готівку з подальшою їх легалізацією шляхом будівництва об'єктів нерухомості. За два роки діяльності конвертаційного центру чисельність його клієнтів – реально існуючих підприємств різних регіонів України – досягла двох тисяч, а річний обіг коштів склав майже 1,5 млрд. грн.

Приклад 5⁷.

Конвертаційний центр надавав підприємствам одного з регіонів України «послуги» з ВК. Центр створив директор одного з приватних підприємств, яке діяло в обласному центрі. Спільно зі своїм товаришем він зареєстрував на підставних осіб ряд фіктивних фірм. Через їх рахунки спрямовувалися кошти сумнівного походження, які згодом переводилися у готівку. Загальний обсяг операцій підприємств, що входили до конвертаційного центру, склав понад 50 млн. грн.

Приклад 6⁸.

Група осіб з метою прикриття незаконної діяльності створила підприємства, які мали ознаки фіктивності, яке проходило фінансові операції, спрямовані на приховування незаконного походження грошових коштів.

Підприємства «А» та «Б» за юридичною та фактичною адресою не знаходились і були зареєстровані на підставних осіб. Посадові особи до проведення фінансово-господарської діяльності вказаних підприємств відношення не мали, ніяких угод та документів не підписували. Власниками підприємств вони стали за матеріальну винагороду.

Приватне підприємство «А» отримувало від приватного підприємства «Б» кошти нібито у якості оплати за інформаційно-консультативні послуги, товари, матеріали, цінні папери, картки поповнення мобільного зв'язку, повернення безпроцентної позики на загальну суму 78,9 млн. грн.

Ці кошти перерахувались на рахунки фізичних осіб (суб'єктів підприємницької діяльності, що були зняті з реєстрації), які в подальшому знімали їх готівкою. Вказані фізичні особи надавали

⁴ За матеріалами ЗМІ

⁵ За матеріалами Держфінмоніторингу України та СБУ

⁶ За матеріалами ДПА України

⁷ За матеріалами ДПА України

⁸ За матеріалами ДПА України

позики на суми понад 1–3 млн. грн. підприємству «А», яке через 3–6 днів повертало їм кошти під виглядом повернення безпроцентної позики. Тобто, кошти набували легального вигляду.

Всього підприємство «А» зі свого рахунку перерахувало на рахунки фізичних осіб кошти на суму близько 67,2 млн. грн.

Приклад 7⁹.

Приватне підприємство «Т», маючи відповідну ліцензію, проводило операції з брухтом чорних металів. Воно здійснювало наступні псевдо-операції: купівля металевих відходів у комерційних структур двох регіонів України, а потім - перепродаж їх іншій комерційній структурі (основному постачальнику даної продукції металургійним підприємствам України).

Насправді, отримавши розрахунок за нібито поставлений брухт чорних металів, зловмисники під виглядом оплати транзитом перерахували ці кошти через розрахункові рахунки підприємств вказаних регіонів на адресу фірм з ознаками фіктивності. Звіди отримували їх вже у вигляді готівки під виглядом оплати неіснуючих поставок, сплативши 5-6% за послуги "конвертаторам". Протягом останніх років зловмисники незаконно проконвертували щонайменше 4 млн. грн.

Приклад 8¹⁰.

Громадяни України створили фіктивне підприємство, яке надавало послуги структурам різних областей, зокрема, з ВК. Використовуючи банківські рахунки та реквізити ТОВ "К", вказані особи у 2005 році здійснювали безтоварні фінансово-господарські операції між ТОВ "К" та іншими підконтрольними їм підприємствами. Таким чином було легалізовано грошових коштів, здобутих через фіктивні підприємства, на загальну суму 903,0 тис. гривень.

Приклад 9¹¹.

Керівники двох приватних підприємств „А” та „Н” здійснювали ВК. Використавши втрачений паспорт громадянина, вони перереєстрували свої підприємства на невстановлену особу. Фактично ця особа не брала участь в схемі, а використовувались лише її паспортні дані.

Згодом, не маючи жодних намірів проводити фінансово-господарську діяльність та задля прикриття незаконних операцій, керівники вказаних підприємств відкрили розрахункові рахунки у філії українського банку для проведення безтоварних операцій.

Наприкінці 2005 року приватному підприємству „Н” скасували реєстрацію як такому, що має ознаки фіктивного. Однак, правопорушники продовжували злочинну діяльність. Разом з іншими суб'єктами господарювання вони перераховували на відкритий приватним підприємством „М” в одному з банків рахунок значні суми коштів як оплату за інформаційно-консультативні послуги, товари, матеріали, цінні папери тощо. Потім ці кошти перераховувались на рахунки фізичних осіб, а останні вже знімали їх готівкою.

У такий спосіб службові особи підприємства „М” перерахували на рахунки 9 фізичних осіб кошти на загальну суму 335 млн. грн., з яких 1,3 млн. грн. – з вказаних вище приватних підприємств.

Іноземний досвід Приклади РФ¹².

1. МВС РФ на базі інформації, отриманої від Росфінмоніторингу¹³, разом із правоохоронними органами Естонії викрито незаконну діяльність одного з комерційних банків, який очолювали два вихідці із Сирії та Палестини. В схемі ВК аферисти використовували паспорти іноземних держав, у тому числі США, а також підроблені банківські документи. Через відкриті в банку рахунки було проведено 230 операцій у цілому на суму понад 14 млрд. рос. руб.

2. Російський банк протягом 2004-2005 років шляхом незаконного конвертування грошей у готівку відмив понад 48 млрд. руб. Причому 1,5 млрд. рос. руб. були отримані по загубленому ідентифікаційному документу, який належав підлітку.

3. Зовнішньоекономічні операції

Зовнішньоекономічні операції залишаються одним з основних, найбільш поширених способів ВК. При чому частина цих коштів згодом повертається в Україну для їх використання у приватизаційних процесах, на вторинному ринку цінних паперів, скуповування землі, нерухомості тощо.

Виведення капіталу за межі України з метою ВК реалізується завдяки:

⁹ За матеріалами ДПА України

¹⁰ За матеріалами ДПА України

¹¹ За матеріалами ДПА України

¹² За даними Асоціації регіональних банків Росії та МВС Росії

¹³ Підрозділ фінансової розвідки РФ

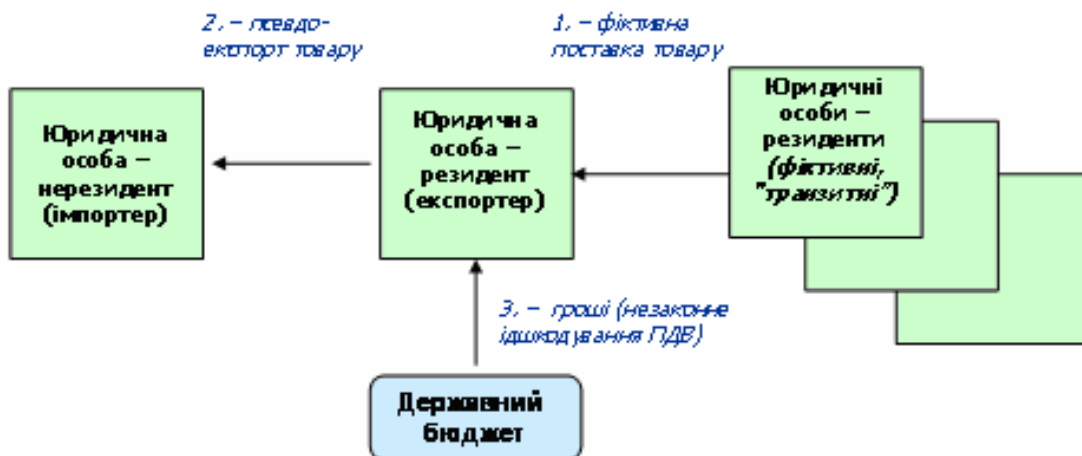

- фіктивним зовнішньоекономічним операціям¹⁴, які мають на меті безпідставне відшкодування ПДВ (частина незаконно виведених коштів в подальшому повертається з-за кордону за нібито експортовані українські товари);
- контрабандним операціям (незаконно виведені кошти використовуються з метою придбання товарів, які в подальшому ввозяться в Україну за заниженими цінами);
- виплати дивідендів за інвестиціями фірм-нерезидентів, які фактично належать українським громадянам.

Також, в схемах ВК часто застосовується кредитування імпортерських операцій без ввезення товару на митну територію України. В даному випадку резидент укладає угоду з банком на отримання кредиту в іноземній валюті під зовнішньоекономічні контракти на поставку товарів, згідно яких товар на територію України не надходить (на умовах EXW або CIF)¹⁵. Кошти перераховуються за його дорученням на рахунки нерезидентів у закордонних банках.

Типова схема¹⁶ із застосуванням псевдоекспортних операцій виглядає таким чином (див. рис. 2).

Суб'єкт підприємства, який реально функціонує, оформляє надходження товарів, інших цінностей (в т.ч непридатних для використання), від так званих «транзитних» або фіктивних підприємств. В подальшому, нібито отриманий товар, тобто фактично без проведення експортної операції, експортується за кордон на адресу вигаданого чи створеного спеціально для проведення даної операції підприємства-нерезидента. Документи, які підтверджують проведення експортної операції, підроблюються. Крім того, за результатами проведення даної операції підприємство-експортер може отримати безпідставне відшкодування ПДВ з бюджету.

Рис. 2.

Часто «зовнішньоекономічні схеми» ВК є циклічними (неодноразово повторюються) та супроводжуються викраденням державних коштів, а саме незаконним відшкодуванням з бюджету ПДВ (так зване «карусельне шахрайство»).

Примітка.

Проблема «карусельного» шахрайства з незаконним відшкодуванням «експортного» ПДВ, на протязі останнього десятиріччя стає загрозливою для країн Європейського Союзу. За орієнтовними підрахунками Європейської Комісії, річні обсяги незаконного відшкодування ПДВ в країнах Європейського Союзу можуть досягати 60-100 млрд. євро, що з огляду на величезну суму, становить загрозу економічній цілісності та безпеці цих країн.

¹⁴ **Фіктивні зовнішньоекономічні операції** – це фіктивні експортно-імпортерські операції, що проводяться в незаконних цілях та супроводжуються фальсифікацією документації, яка імітує процес купівлі-продажу товарів а також «помилкову» поставку (договори, вантажно-митні декларації тощо), та часто супроводжується незаконним отриманням ПДВ з бюджету.

¹⁵ **EXW** - додатковий обов'язок продавця завантажити товар на транспортний засіб покупця; **CIF/CIP** - потреба покупця в додатковому страхуванні. Офіційні правила тлумачення торговельних термінів Міжнародної торгової палати (Інкотермс-2000).

¹⁶ За матеріалами МВС України

Далі наведені деякі приклади злочинних схем, виявлених державними органами останніми роками.

Приклад 10¹⁷.

Компанія «А» на основі укладеного контракту здійснила оплату великої партії імпортованих мандарин (28 тис. тон). У результаті аналізу документів було встановлено, що фрукти в Україну не ввозилися.

Поставка була передбачена з Угорщини до Німеччини американській компанії «В». Гроші за товар були перераховані компанією «А» на рахунки компанії «В» у латвійському банку.

У зовнішньоекономічному контракті й міжнародній товарно-транспортній накладній (CMR) виявлені невідповідності кількісних показників, що свідчать про фальсифікації документів. Обсяги партії відрізнялись практично в 1000 разів.

За даними уповноважених органів Німеччини, одержувач товару, визначений в CMR, не мав реєстрації. У результаті зазначених операцій за кордон було незаконно виведено біля 17 млн. доларів.

Приклад 11¹⁸.

Два українських підприємства-імпортери перерахували за кордон понад 28 млн. дол. компанії-нерезиденту в якості оплати за товар. Фактично поставки товару на територію України не здійснювалися. Для забезпечення перерахування валютних коштів за кордон імпортерами були представлені банківській установі підроблені вантажно-митні декларації.

Під виглядом виконання зовнішньоекономічних контрактів вони поверталися в Україну на рахунки двох українських підприємств-експортерів. Далі шляхом купівлі-продажу векселів й ощадних сертифікатів українські підприємства-експортери знову направляли ці кошти на рахунки підприємств-імпортерів. Гроші "прокручувались" кілька разів.

Такий механізм не лише дозволяв «відмити» кошти, але й незаконно отримати відшкодування ПДВ з Державного бюджету.

Приклад 12¹⁹.

Група осіб здійснювала ВК з використанням рахунків фізичних осіб-нерезидентів, відкритих на втрачені паспорти в українському банку, з яких в подальшому кошти виводилися за межі України.

Грошові кошти на зазначені рахунки в українському банку надходили від суб'єктів господарювання з ознаками фіктивності. Ці кошти знімалися з рахунків готівкою на підставі фіктивних заявок або виводилися за кордон (в основному до Литви) на підставі фіктивних документів нерезидентів як повернення інвестицій.

Загальна сума грошей, знятих з рахунків, склала понад 750 млн. грн., а виведених за кордон досягла близько 1 млрд. грн.

4. Цінні папери (в т. ч. внески до статутних фондів)

Типова схема продажу фізичними особами-нерезидентами цінних паперів, придбаних в українських емітентів, іншим резидентам, з метою ВК може виглядати таким чином (див. рис. 3).

Суб'єкт підприємницької діяльності-резидент продає цінні папери, які належать фізичній особі-нерезиденту. Продаж здійснюється на підставі угоди на проведення комісійної діяльності (чи агентських послуг).

Фактично, під виглядом продажу цінних паперів на рахунок підприємства акумулюються брудні кошти від різних підприємств України, які в подальшому перераховуються на рахунок фізичної особи-нерезидента. Після цього кошти перераховуються на рахунок останнього в закордонному банку.

¹⁷ За матеріалами Держфінмоніторингу України

¹⁸ За матеріалами Держфінмоніторингу України

¹⁹ За матеріалами ДПА України

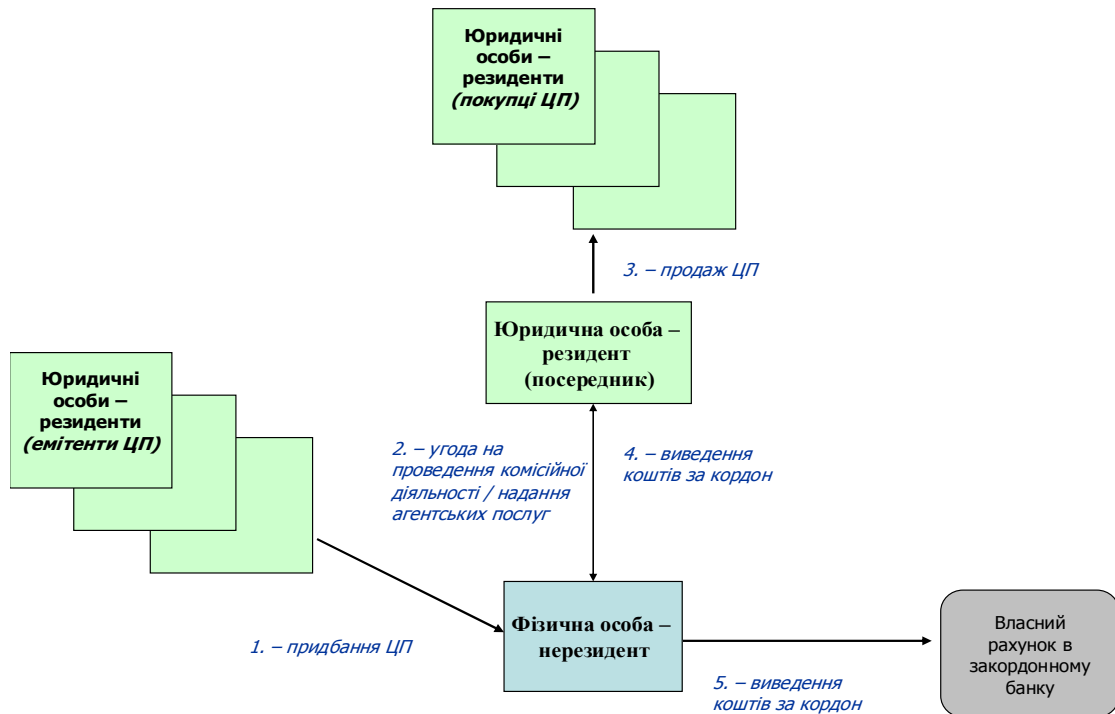

Рис. 3

Примітка.

При реалізації такої схеми існує великий ризик безпосереднього залучення до неї банківської установи. Для цього клієнт банку-нерезидент на підставі відмови банківської установи здійснити перерахування коштів на незначну суму (кілька тисяч доларів США) за межі України без підтвердження попереднього здійснення інвестицій, звертається з позовом до банку в суд, який виносить рішення зобов'язати здійснити обслуговування позивача у повному обсязі (за позовом – на сотні доларів США, а в подальшому - на десятки мільйонів).

Актуальним на сьогодні є питання обігу на ринку цінних паперів акцій не існуючих акціонерних товариств, акцій емітентів, випуски акцій яких скасовано або зупинено, використання в схемах ВК неліквідних акцій підприємств-банкрутів, акцій, які не обертаються на біржовому ринку цінних паперів та не мають реальної ринкової ціни, формування такими акціями статутних фондів акціонерних товариств.

Часто при реалізації схем такого типу до кола осіб, які проводять операції з торгівлі цінними паперами, залучаються фізичні особи-нерезиденти, на рахунок яких, під виглядом придбання акцій, акумулюються кошти, які у подальшому виводяться за межі України під виглядом повернення інвестицій.

Примітка.

За даними ДКЦПФР, в першому півріччі 2006 року спостерігається тенденція до збільшення укладення торговцями цінними паперами договорів з нерезидентами, як в цілому, так і з нерезидентами, які мають місце реєстрації в офшорних зонах зокрема. У II кварталі найбільшу питому вагу за договорами становили прості іменні акції (95,8% від загальної кількості угод з нерезидентами); решта (4,2%) - інші фінансові інструменти: іменні інвестиційні сертифікати, іменні процентні облігації підприємств. На біржовому ринку було здійснено договорів на загальну суму понад 4,8 млрд. грн., а обсяг виконаних договорів на організаційно-неоформленому ринку становив майже 112,6 млрд. грн. Тобто, у переважній більшості обіг цінних паперів здійснюється на організаційно-неоформленому ринку цінних паперів.

В якості засобів для ВК зловмисниками часто використовуються акції відкритих акціонерних товариств, що знаходяться в обігу на ринку цінних паперів. Зокрема, останнім часом значна кількість відкритих акціонерних товариств створюється шляхом реорганізації товариств з обмеженою відповідальністю, при цьому статутні фонди вказаних товариств формуються за рахунок внесення їх засновниками акцій інших суб'єктів господарювання, створених у формі ВАТ, і оцінюються на суми у

мільйони гривень. Підприємства створюються виключно з метою використання випущених акцій, як засобу ВК.

Типова схема виглядає таким чином.

При створенні підприємства, його засновниками виступають підставні фізичні особи, які за матеріальну винагороду та на прохання маловідомих їм людей погодились підписати реєстраційні документи підприємств, не вникаючи в їх суть і не маючи на меті здійснення підприємницької діяльності, передбаченої статутними документами. Фактично вони не вносять активи до статутного фонду підприємства та не займаються реєстрацією емісії і безпосереднім розміщенням випущених акцій.

Відповідно, юридичні адреси таких підприємств не відповідають дійсності, оскільки зареєстровані за підробленими документами. Жодної діяльності вони не здійснюють, не звітують до органів державної податкової інспекції та до ДКЦПФР. Основних засобів та реальних активів на балансі не мають. Їх акції використовуються фінансовими установами, як засіб незаконного переведення грошових коштів у готівку, створення штучного статутного фонду.

Використання на ринку цінних паперів векселів може бути вразливим щодо ВК, оскільки їх випуск не реєструється жодним державним органом та не реєструється перехід прав вимоги за векселем. Ризик використання векселя в схемах ВК на ринку цінних паперів пов'язаний не тільки з тим, що вексель може мати бланковий індосамент, а самою природою векселя.

Бланковий індосамент, як правило, використовується для уникнення переведення прав за векселем під час його передачі третім особам через посередника (зокрема, через торговця цінними паперами). При цьому укладається договір, в якому визначаються сторони та проводиться їх ідентифікація. Видавати переказні і прості векселі можна лише для оформлення грошового боргу за фактично поставлені товари, виконані роботи, надані послуги. За допомогою векселя можна створити фіктивний борг та отримати вже легалізовані гроші, тим більше, якщо вексель видає фірма-одноденка, а отримувач векселя є зацікавленим учасником операції. Суттєвим є з'ясування способу передачі векселя, так й ідентифікація осіб, які його передавали, а також, чи фактично поставлялися товари, виконувалася робота, надавалися послуги за оформленим векселем.

Популярною є оплата векселів українських емітентів, що пред'являються до сплати нерезидентами. В даному випадку можуть мати місце факти здійснення банками операцій з векселями з порушенням вимог законодавства України та нормативно-правових актів Національного банку з питань вексельного обігу.

Примітка.

Деякі банки при проведенні операцій з векселями не приділяють належної уваги вивченню фінансового стану та платоспроможності платників за векселями і зобов'язаних за векселями осіб, з якими вони укладають угоди про проведення операцій. Це наражає банки на додаткові ризики та є порушенням вимог пункту 3.1 Положення про порядок здійснення банками операцій з векселями в національній валюті на території України, затвердженого постановою Правління Національного банку України від 16.12.2002 №508 (далі - Положення). Всупереч вимогам пункту 9.4 Положення, банки практикують заміну одного виду активу (кредитів позичальникам) на інший (векселі в портфелі цінних паперів), а також не завжди ведуть реєстри векселів при здійсненні операцій з векселями, як це передбачено Положенням та додатками 2, 3, 4, 5 та 6 до нього²⁰.

Типова схема із застосуванням векселів може виглядати таким чином.

Між клієнтом банку-резидентом та нерезидентом укладається угода, часткова або повна оплата за якою здійснюється векселями. Надалі на рахунку резидента, який забезпечує виведення коштів за кордон, акумулюються кошти, що надходять від різних суб'єктів підприємницької діяльності України – замовників виведення коштів під фіктивні угоди або шляхом купівлі векселів за ціною, що не відповідає їх реальній вартості. В подальшому, нерезидент пред'являє векселі для погашення клієнту, який, в свою чергу, надає доручення банку на придбання валюти на міжбанківському валютному ринку України та перерахування коштів за кордон.

Крім того, при проведенні операцій, пов'язаних з ВК, векселі можуть погашатися за фіктивними угодами з подальшим зняттям готівки з позичкових рахунків підставних фізичних осіб під виглядом видачі їм споживчих кредитів.

В даному випадку **типова схема** полягає в наступному.

Грошові кошти, які необхідно перевести в готівку, зараховуються на рахунок підставної комерційної структури. Від її імені на визначену суму випикується простий вексель, авальований обслуговуючим банком на основі договору про погашення цінних паперів. Згідно з актом, він передається іншій підставній фірмі нібито в якості плати за виконані роботи. Такий механізм дає підставі перераховувати грошові кошти з розрахункового рахунку фірми на внутрішній банківський рахунок ("Облік сум іншої кредиторської заборгованості по операціях з клієнтами банка"). В подальшому банк готівкою видає підставній фізичній особі споживчий кредит на суму, вказану у

²⁰ Лист НБУ від 16.03.2006 р. N 43-212/1546-2736

векселі. Отримувачем кредиту виступає інша фіктивна фірма - власник векселя. З часом вона погашає заборгованість позичальника перед кредитором (банком) векселем, отриманим від першої фіктивної комерційної структури. Фактично банк списує кошти з внутрішнього рахунка на суму, зазначену у векселі, як погашення виданого споживчого кредиту.

Далі наведені деякі приклади злочинних схем, виявлених державними органами останніми роками.

Приклад 13²¹.

Працівники ЗАТ «Б» здійснили схему незаконного заволодіння коштами товариства і зміни його власника у наступний спосіб. Посадові особи ЗАТ «Б» вирішили збільшити його статутний фонд за рахунок додаткової емісії акцій на суму 2,15 млн. грн. Акції нової емісії ЗАТ «Б» придбали кілька підприємств та страхових компаній, які таким чином отримали контрольний пакет його акцій. Частина отриманих коштів від продажу акцій (650 тис. грн.) посадові особи товариства привласнили та легалізували шляхом переведення їх на рахунок фіктивної фірми згідно неіснуючої угоди уступки права вимоги.

Приклад 14²²

Кілька українських страхових компаній для формування страхового резерву придбали акції підприємств «А», «Б», «В», «Г», що працювали в галузі важкої промисловості. Насправді зазначені підприємства були створені виключно з метою використання випущених акцій, як засобу ВК та мали ознаки фіктивності.

При цьому операції з купівлі продажу акцій проводились з використанням підприємств-нерезидентів України.

У подальшому зловмисники, використовуючи реквізити фіктивних підприємств «А», «Б», «В», «Г», зареєстрували по підроблених документах, наданих до ДКЦПФР, випуск акцій на загальну суму 279,6 млн. грн. У подальшому ці кошти легалізувались шляхом внесення на рахунки фізичних осіб, відкритих в одному з українських банків.

Приклад 15²³.

Група фізичних осіб-нерезидентів (переважно громадян Росії, Молдови й країн Балтії) за шахрайською схемою здійснювала перерахування валютних коштів за кордон. Ці особи реєструвалися в Україні як суб'єкти підприємницької діяльності й відкривали рахунки в одному з українських банків. Після цього через торговця цінними паперами реалізовувалися векселі підприємств з різних областей, які мали ознаки фіктивності або ж були ліквідованими за рішенням суду. Загальна сума угод становила понад 1,5 млрд. грн.

Подібні схеми дозволяють також ВК великим імпортерам, зокрема, шляхом заниження реальної вартості товару під час ввезення в Україну.

Приклад 16²⁴.

Протягом тривалого часу ТОВ «А» через фіктивних осіб-нерезидентів здійснювались операції з торгівлі цінними паперами. Всього на рахунки цих нерезидентів, відкритих в українських банках, під виглядом придбання акцій було перераховано понад 500 млн. грн., які у подальшому нібито як повернення інвестицій переводились на рахунки в прибалтійські банки.

Приклад 17²⁵.

Громадянин України, пан Ф., незаконно отримував кошти при здійсненні посередництва у працевлаштуванні на роботу громадян України за кордоном. В ході своєї діяльності він отримав дохід в Чеській республіці в сумі 85 тис. євро, який легалізував, придбавши на спеціалізованому аукціоні 10% акцій ВАТ «В» за заниженою вартістю – 207 тис. грн. (номінальна вартість - понад 820 тис. грн.) Оплата була здійснена готівкою. У декларації, яка додавалась до заяви на купівлю акцій, були вказані неправдиві відомості. Крім того, встановлено, що директором та засновником ВАТ «В» був родич пана Ф.

Приклад 18²⁶.

Посадові особи підприємства "А" викрадають його кошти та легалізують під виглядом витрат на погашення фіктивного векселя, емітованого на підставі фіктивної угоди.

²¹ За матеріалами ДПА України

²² За матеріалами ДПА України

²³ За матеріалами ЗМІ, в т.ч. УНІАН

²⁴ За матеріалами ДКЦПФР

²⁵ За матеріалами Держфінмоніторингу України

²⁶ За матеріалами МВС України

Підприємство "А" з метою конвертації коштів укладає фіктивний договір про надання йому послуг фіктивною фірмою "В" і розраховується з останньою векселем. Вексель є доміцільованим та, відповідно, містить вказівку особливого місця платежу, відмінного від місця знаходження платника за векселем. За попередньою змовою з працівниками банку фірма "А" відкриває вексельний рахунок.

Приховання факту конвертації здійснюється двома способами:

1. Підприємство "А" спрямовує кошти на вексельний рахунок з поміткою в платіжному дорученні "для доміцільованих векселів". Банк-доміцилянт перераховує ці кошти на рахунок підприємства "В" і таким чином доміцільований вексель погашається.

2. У банківських реквізитах договору доміцільовані вказується не розрахунковий рахунок підприємства "В", а рахунок, відкритий банком, як правило, на підставну фізичну особу Х («Кошти до запитання фізичних осіб»). Робиться це з метою ускладнення зустрічної перевірки відносин між підприємствами "А" і "В".

Фірма "В" акцептує інкасований банком вексель, виданий підприємством "А": на векселі робиться надпис, що кошти, які надійдуть за векселем, слід перерахувати фізичній особі Х., яка наймалась фірмою "В" нібито для надання консультації фірмі "А". Це робиться з метою виключення прямої кореспонденції розрахункового рахунку фірми "А" з рахунком фізичної особи Х., оскільки така операція може привернути до себе увагу при перевірці правоохоронних органів.

Перерахувавши кошти з рахунку підприємства "А" або з рахунку підприємства "В" на рахунок Х., підставна особа отримує ці кошти у банку готівкою, основну частину якої віддає фірмі "А". Інша частина коштів (від 5% до 12%) йде на оплату комісійних учасникам конвертаційної угоди.

Як свідчать результати досліджень НБУ²⁷, інвестиційна політика окремих учасників ринку щодо здійснення операцій з цінними паперами пов'язана з інвестуванням коштів в акції компаній, які здебільшого не мають активного ринку та не є ліквідними на ринку цінних паперів.

Примітка. Облік операцій з цінними паперами здійснюється деякими банками без урахування економічної суті цих операцій, не завжди визначається реальна вартість цінних паперів і, як наслідок, банки уникають формування резервів. При цьому, банками допускається необґрунтована переоцінка (дооцінка) цінних паперів. Внаслідок таких дій банками досягається штучне збільшення позитивного фінансового результату.

Проведений НБУ аналіз статистичної звітності банків свідчить про те, що за 2005 рік обсяги вкладень в цінні папери, що здійснюються банками, зросли в цілому в 1,8 рази (при зростанні суми загальних активів банків в 1,6 рази). При цьому, збільшення обсягів операцій з цінними паперами відбулося більше ніж у 60 % банків. Крім того, майже у кожного сьомого банку обсяг цих операцій зріс у 4 - 7 разів, а у деяких банках - в 17 - 40 разів.

Водночас, методи, що передбачені внутрішньобанківськими положеннями для визначення справедливої вартості цінних паперів (у разі відсутності котировок таких паперів на активному ринку), не завжди відповідають вимогам міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та не забезпечують достовірне визначення справедливої вартості.

5. Нерухомість

Махінації в сфері торгівлі нерухомістю набувають все більш широкого масштабу. Злочинці відмивають кошти завдяки операціям з купівлі-продажу об'єктів нерухомості, здійснюють інвестиції у будівництво житла, незаконно отримують нерухомість у власність.

Наприклад, **типова схема** ВК з використанням спекулятивних операцій при торгівлі нерухомістю виглядає таким чином (див. рис. 4).

Посередник на кошти, одержані злочинним шляхом, купує за низькою ціною об'єкт, а потім перепродає зловмиснику за значно вищою ціною. Різниця між ціною продажу і купівлі становить легалізований дохід. Тобто, кошти легалізуються завдяки штучному завищенню вартості нерухомості. Відмінною ознакою схеми може бути циклічний перепродаж об'єктів, а також участь «транзитних», фіктивних фірм. При цьому може використовуватись фальсифікація оціночної документації на нерухомість, договорів купівлі-продажу.

²⁷ Лист НБУ від 16.03.2006 р. N 43-212/1546-2736

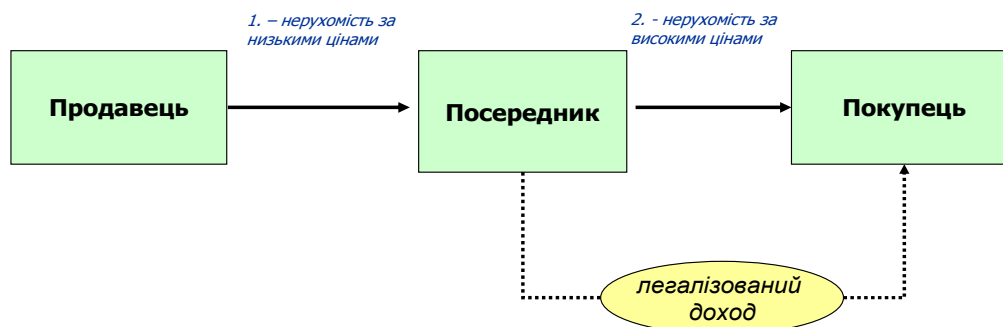

Рис. 4.

Далі наведені деякі приклади злочинних схем, виявлених державними органами останніми роками.

Приклад 19²⁸.

Пан К., американець, який проживає в Україні, отримав на рахунок в українському банку велику суму коштів (кілька сотень тисяч доларів США). Зазначені кошти надійшли з-за кордону від іншого іноземця - пана Т.

За інформацією іноземних компетентних органів, пан Т. безпосередньо займався незаконною торгівлею наркотиками та ВК на міжнародному рівні. Пан К. залишив США для уникнення покарання за скоєння злочину.

Пан К. витратив отримані кошти на придбання житлових квартир. Причому колишнім власником деяких з них був пан Т.

Квартири перепродавались за цінами, суттєво відмінними від ціни покупки (завищеними чи заниженими). Зокрема, щодо при перепродажу паном К. однієї з квартир в договорі були зазначені неправдиві дані щодо об'єкту угоди.

Приклад 20²⁹.

Посадові особи ТОВ «Д» встановлювали обладнання в лікарні. Згідно з актами, роботи були проведені в повному обсязі та належним чином. Відповідно, з поточного рахунку лікарні на рахунок підприємства перераховано бюджетні кошти в сумі 417,8 тис. грн. Однак, фактично роботу із встановлення обладнання вони не проводили, а перераховані кошти перевели в готівку та привласнили.

Крім того, зазначене ТОВ «Д» уклало з іншим підприємством договір підряду на будівництво, відповідно до якого отримало 40,1 тис. грн. Але насправді об'єкт, який необхідно було збудувати, вже було здано в експлуатацію ще минулого року (майже 7 місяців тому).

Завдяки своїй протиправній діяльності ТОВ «Д» незаконно отримало кошти в сумі 457,9 тис. грн. та використало їх у фінансово-господарській діяльності підприємства.

Приклад 21³⁰.

Пан М., голова наглядової ради ВАТ «А», з метою протиправного заволодіння майном склав фіктивний протокол наглядової ради про передачу ЗАТ «В» залізничної колії (вартістю 674 тис. грн.) Ця матеріальна цінність була у власності «ВАТ «А», але на той час знаходилась у податковій заставі.

Угоду про демонтаж колії пан М. підписав власноруч, від імені фірми «Х», яка нібито здійснювала фінансування робіт та, власне, демонтаж й перевезення колії до ЗАТ «В». Але в бухгалтерських документах ВАТ «А» відчуження цього майна не зафіксовано.

Викрадену колію пан М. продав іншій фірмі «У» за 82 тис. грн. через приватного підприємця, згідно укладеного контракту про реалізацію продукції ЗАТ «В». Приватний підприємець,

²⁸ За матеріалами Держфінмоніторингу України

²⁹ За матеріалами ДПА України

³⁰ За матеріалами СБУ

отримавши виручку на свій рахунок, зняв їх готівкою та передав пану М. За свої «послуги» підприємець отримав комісійні, на які придбав автомобіль.

Ця схема була реалізована паном М. при змові з посадовою особою районної податкової інспекції.

Приклад 22³¹.

ТОВ «А» отримало свідоцтво на майновий пай реформованого українського заводу «Б». Посадові особи «А» продали його приватному підприємству «В». Але кошти не були розподілені між пайщиками, а використані у фінансових операціях на «власні потреби». В ході перевірки дії директора ТОВ «А» було встановлено факт ВК на загальну суму 195,6 тис. гривень.

Приклад 23³².

Українська компанія "А" одержала кредит в іноземній валюті для придбання землі під будівництво котеджів. При цьому майновим поручителем виступив іноземний громадянин. Компанія "В" одержала інвестиції від компанії-нерезидента "С" також для придбання землі під будівництво. Отримані гроші компанії "А" та "В" конвертували в українську валюту й перерахували фізичним особам за куплені ділянки землі. Більшість із них проживали у гуртожитках і за віком не досягли 25 років.

У свою чергу, фізичні особи ці ділянки купували у членів садівничих товариств як землі сільськогосподарського призначення. Отримані гроші фізичні особи використали для поповнення власних рахунків, на перерахування на депозитні рахунки, оплату послуг, надання кредитів, здійснення внесків у статутний фонд, придбання облігацій.

Таким чином, при продажу земель зміна цільового призначення їхнього використання не відбувалося. Тобто, залишилося сільськогосподарське призначення, що свідчить про порушення чинного законодавства та наявність ВК.

Іноземний досвід

Приклад РФ³³.

Керівник банку, використовуючи своє службове становище, створив злочинну групу із чотирьох співробітників банку. Він, систематично викрадав шляхом присвоєння довірені йому кошти, які за підрахунками фінансових експертів склали майже 3 млрд. рос. рублів. Частина викрадених коштів була вкладена в придбання нерухомості у Владивостоці. Зокрема, сума в 27,69 млн. рос. рублів була легалізована як перший внесок на придбання цілого будинку.

7. Банківські установи

Значні можливості фінансово-кредитної сфери щодо використання сучасних технологій в обслуговуванні капіталів роблять її привабливою для спрямування зусиль організованої злочинності.

Основними видами правопорушень у кредитно-банківській системі залишаються незаконне отримання (надання), розкрадання, а також нецільове використання кредитних і бюджетних коштів. При цьому активно використовуються фальсифікація даних щодо фінансово-господарської діяльності підприємств, заставного майна (оцінки його вартості чи наявності), механізм фіктивного банкрутства тощо. Часто такі злочини скоюються за прямою або опосередкованою участю посадових осіб фінансово-банківських установ.

Як свідчать сучасні тенденції, з огляду на постійну діяльність злочинних угруповань по ВК, банки є найкращим інструментом для такого роду операцій. Серед технологій ВК найчастіше використовується неконтрольована конвертація безготівкових коштів у готівку. При цьому операції з готівкою за зовнішніми ознаками мають цілком законний вигляд.

Крім того, міжнародний досвід підтверджує, що електронні грошові перекази є одним із засобів, які можуть бути використані для ВК в межах та поза межами державних кордонів.

Аналіз електронних грошових переказів відіграє основну роль у більшості розслідувань фінансових злочинів, починаючи від визначення джерела коштів і закінчуючи встановленням зв'язків між «відмивачами», терористами / терористичними організаціями й іншими об'єднаннями, організаціями або країнами.

Для того, щоб банки були більше захищеними від такої злочинної практики, потрібно вживати комплекс заходів, серед яких основні:

- ретельне вивчення клієнтів, особливо тих, що належать до груп ризику, а також установа зв'язків між учасниками операцій, в т.ч. іншими клієнтами;
- налагоджений моніторинг грошових переказів, у тому числі процедури їхнього надходження;

³¹ За матеріалами ДПА України

³² За матеріалами Держфінмоніторингу України

³³ За даними МВС Росії

- пильне ставлення до банків-кореспондентів (не встановлювати стосунки з тими з них, у кого немає фізичного перебування в жодній із країн).

Крім того, виявлення та протидія незаконним схемам можливі при проведенні моніторингу фінансових операцій за зовнішньоекономічними контрактами клієнтів банку, з цінними паперами на пред'явника, не розміщеними в депозитаріях, та за умови співпраці з уповноваженими органами інших держав, а також у співпраці з митними, податковими та іншими правоохоронними органами України.

Змова з банківською установою

Одна з **типових схем**³⁴ ВК за участю банківських установ виглядає таким чином (див. рис. 5).

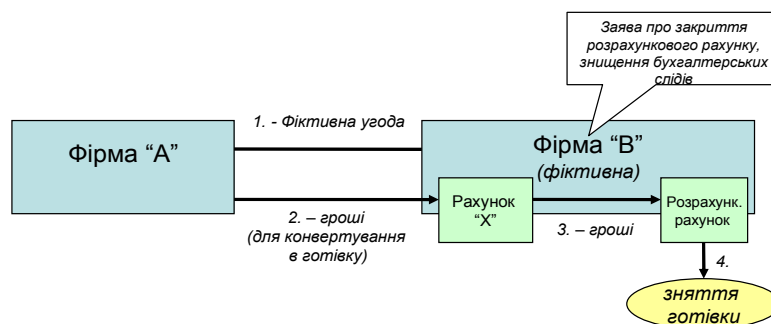
У склад організованого злочинного угруповання входять службові особи банку та двох фірм - фіктивної фірми "В" (конвертаційної) і фірми "А".

Службовими особами банку завчасно готується заява від клієнта "В" на закриття його розрахункового рахунку. Це є підставою для зарахування на відповідний банківський рахунок «Х»³⁵ усіх коштів, які надходять протягом операційного дня (нібито за договором поставки товарів, виконання робіт чи надання послуг від фірми "А" на адресу "В").

В результаті, протягом робочого дня банківської установи забезпечується умовна "відсутність" грошей на розрахунковому рахунку фіктивного підприємства "В", якщо існує загроза перевірки банку або блокування рахунків фіктивної фірми "В".

Після закінчення роботи банку заява знищується, а гроші переводяться на розрахунковий рахунок підприємства "В", звідки їх направляють для конвертування у готівку. При цьому знищуються бухгалтерські документи про рух грошових коштів за рахунком «Х».

Конвертаційні операції здійснюються після припинення роботи контролюючих підрозділів банку і до закінчення роботи Розрахункової палати НБУ. Підставою проведення таких сумнівних операцій є фіктивний договір між підприємствами "А" і "В", платіжні та видаткові документи.

Рис. 5

Далі наведені деякі приклади злочинних схем, виявлених державними органами останніми роками.

Приклад 24³⁶.

³⁴ За матеріалами МВС України

³⁵ Рахунок №3720 «Кредитові суми до з'ясування», згідно Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України, затвердженого Постановою Правління НБУ від 17 червня 2004 року N 280.

³⁶ За матеріалами ДПА України

Організатор злочинної групи, змовившись з директором філії одного з українських банків, налагодив цілу систему одержання кредитів через довірених осіб. У ній були задіяні більше десятка підконтрольних підприємств. Шахраї оформляли кредити під заставу майна, яке оцінювало підконтрольне їм же агентство нерухомості. В результаті цього загальна вартість заставного майна виявилася завищеною в порівнянні з його фактичною вартістю майже у 20 разів.

Отримані злочинним шляхом кошти махінатори перераховували на рахунки фіктивних фірм, а потім використовували для придбання нерухомості, автомобілів і акцій. Протягом кількох років злочинна група «відмила» близько 29 млн. грн.

В такій схемі присутній великий ризик викрадення банківських коштів (кредиту).

Приклад 25³⁷.

Працівник комунального підприємства, який був одночасно засновником кількох приватних підприємств, та службовці одного з комерційних банків займалися ВК, по начебто виконаних роботах та закупівлі сільськогосподарської продукції. Кошти з рахунку підприємства знімалися за допомогою чеків. В цілому зловмисниками легалізовано понад 300 млн. грн.

Іноземний досвід

Приклади РФ³⁸.

1. МВС Росії порушило кримінальну справу відносно Банку проектного кредитування (БПК), підозрюваного в незаконній легалізації коштів. За даними слідства, за 2005 рік банк «відмив» близько 7 млрд. рос. руб. З цієї метою керівництво БПК використало схеми за участю мережі фірм-«одноносок». Підприємства, через які здійснювалися незаконні фінансові операції, були зареєстровані на втрачені або викрадені паспорти.

Примітка.

У травні 2005 року ЦБ відкликав ліцензію в БПК, за порушення закону про протидію ВК. Зокрема, БПК не направляв до Росфінмоніторингу повідомлення по операціях, що підлягають обов'язковому моніторингу. По окремих операціях повідомлення відправлялися із затримкою. Крім того, банк порушував порядок ідентифікації своїх клієнтів.

2. Злочинна група здійснювала ВК. Групу очолював кримінальний авторитет, громадянин Грузії. Він мав підроблений паспорт і перебував у Росії незаконно. Крім того, паспорт йому був виданий на підставі підробленого штампа про реєстрації.

Група займалася незаконними банківськими операціями, пов'язаними з ВК, конвертуванням в готівку та виведенням валютних коштів за кордон - у Грузію, Латвію й США. Також злочинці отримали бюджетні кошти у сумі більше 3 млрд. рос. руб. під сільськогосподарську програму, пов'язану із тваринництвом.

Грошові потоки легалізовувались через 4 комерційні банки, у яких в подальшому були відкриті ліцензії. Кошти, які "прокручували" комерційні банки, були отримані переважно від проведення незаконних фінансових операцій, розбоїв, діяльності казино й розкрадання бюджетних коштів. Щоденний доход лише від незаконних банківських операцій перевищував 500 тис. дол.

Крім банків, у процесі ВК брали участь 5 підставних "некомерційних" організацій.

3. Громадянин КНР, від імені одного з найбільш великих банків КНР, залучав кошти фізичних й юридичних осіб без відкриття банківських рахунків та здійснював розрахункові операції. При цьому, він не мав доручення від банку на здійснення підприємницької діяльності на території Росії, необхідної в таких випадках реєстрації та ліцензії на здійснення банківської діяльності й банківських операцій у Росії. Протягом трьох місяців зловмисник одержав доход майже в 143 млн. руб.

Судові рішення

Злочинці також використовують протиправні схеми списання коштів з кореспондентських рахунків українських банків за кордоном за борги їх клієнтів, які успішно можуть застосовуватись з метою ВК. Фактично, суди іноземних юрисдикцій неправомірно стягують кошти з банку у рахунок погашення кредиторської заборгованості його клієнта перед третьою особою.

За інформацією НБУ, внаслідок реалізації таких схем вже постраждали деякі українські банки. На сьогодні відомі випадки ініціювання судових справ у країнах - учасницях СНД (в Молдові, Білорусі та Росії).

Також, протягом останніх років набув механізм використання судових рішень, які зобов'язують банки проводити купівлю іноземної валюти за дорученням своїх клієнтів без

³⁷ За матеріалами Генеральної прокуратури України

³⁸ За даними МВС Росії

дотримання вимог Правил здійснення операцій купівлі валюти на міжбанківському валютному ринку України (постанова Правління НБУ від 18.03.99 №127).

Примітка.

Зокрема, не надаються документи, що підтверджують попереднє надходження коштів в Україну у вигляді іноземних інвестицій, платіжні доручення про сплату збору на обов'язкове пенсійне страхування або ввізні митні декларації. Це дозволяє не лише безперешкодно виводити надзвичайно великі обсяги капіталу за межі України, але й не здійснювати покладеного на них обов'язку з нарахування, утримання та сплати збору на обов'язкове державне пенсійне страхування.

За межами юрисдикції України ініціюються судові спори, в яких відповідачем може бути український суб'єкт господарювання або нерезидент, якому переуступлене право вимоги до цього суб'єкта.

Типова схема використання в схемах ВК судових рішень щодо банківських установ полягає в наступному.

Між клієнтом банку – резидентом та нерезидентом укладається будь-який зовнішньоекономічний контракт, умови якого з боку резидента не виконуються. В результаті нерезидент звертається з позовом до суду, рішення якого зобов'язує резидента сплатити нерезиденту певну суму. На підставі рішення банк здійснює купівлю валюти на міжбанківському валютному ринку України та перераховує за кордон.

Іноземні суди підтверджують штучно утворену заборгованість українського підприємства перед нерезидентом (в т. ч. з місцезнаходженням в офшорних зонах), а також постановляють стягнути на користь останнього кошти, які знаходяться на кореспондентському рахунку банку, що обслуговує свого клієнта-боржника. При цьому, судовий процес триває без повідомлення цього банку, завершується оперативним винесенням рішення, відкриттям виконавчого провадження з подальшим арештом та стягненням грошових коштів з кореспондентського рахунку.

Примітка³⁹.

Для попередження можливих негативних наслідків, пов'язаних із примусовим списанням коштів з кореспондентських рахунків банків України за борги їх клієнтів, та враховуючи ймовірність упередженого та необ'єктивного підходу до розгляду іноземними судами спорів, які стосуються захисту прав українських суб'єктів, НБУ пропонує:

- під час встановлення кореспондентських відносин з іноземними банками детально вивчати законодавство країн їх місцезнаходження, міждержавні угоди, що укладені для врегулювання цих відносин, а також виважено підходити до ділової репутації банку-кореспондента;

- в договорах про встановлення кореспондентських відносин з іноземними партнерами передбачати арбітражне застереження, згідно з яким спори між банками-кореспондентами вирішуватимуться в порядку міжнародного комерційного арбітражу обраною сторонами авторитетною судовою інстанцією.

- при відкритті українськими банками рахунків в іноземних банках в угоді про встановлення кореспондентських відносин передбачати норму, згідно з якою банки не несуть відповідальності за зобов'язаннями своїх клієнтів.

Банківський кредит

Банківські установи можуть стати об'єктом злочинних діянь і при наданні послуг з видачі кредитів. В подальшому такі кошти можуть бути легалізовані з використанням типових схем.

Існує багато варіантів зловживань при використанні банківських кредитів, серед яких, зокрема:

- фальсифіковані гарантійні листи, а також надання поручительств від імені неіснуючої (фіктивної) компанії;
- заставне майно за штучно заниженою вартістю чи взагалі фальсифіковане, таке, що не перебуває у власності поручителя або вже перебуває у заставі;
- фальсифікація фінансового стану / рівня доходів особи, яка отримує кредит, тощо.

Шахрайські позики наносять банкам значні збитки, оскільки повернути гроші, отримані зловмисниками, у більшості випадків неможливо. При цьому, найбільше "ризикованим" продуктом є експрес-кредити, коли безпосередньо в торговельній точці позичальник за кілька хвилин одержує гроші на товар або оформляє кредитну карту. У цьому випадку банк не має можливості провести якісну перевірку платоспроможності, рішення приймає електронна скорингова система на базі анкетних даних. Шахраї, у свою чергу, вивчають тонкощі оформлення кредиту, зокрема, відповідних анкет. Для спрощення реалізації схем зловмисники використовують підставних фізичних осіб.

До типових методів кредитного шахрайства належать наступні:

1. Підставні фізичні особи.

³⁹ За матеріалами НБУ (лист від 03.02.2006 р. N 18-312/424-1252)

Фізична особа (як правило, малозабезпечена) за невелику винагороду оформляє на своє ім'я кредит у банку або в торговельній точці. Зловмисники при цьому запевняють, що погашати його не треба, з огляду на їх «зв'язки» з потрібними людьми. Позичальник віддає гроші або придбаний у кредит товар шахраям, вони платять йому обіцяну винагороду й зникають. Домогтися погашення заборгованості в подібних випадках і знайти реальних шахраїв практично неможливо.

2. Фальшиві документи.

Зловмисники вклеюють свої фотографії в підроблені (викрадені/ загублені) паспорти або ж змінюють зовнішність, щоб вона відповідала фото в такому документі. У цьому випадку, як правило, використовуються жіночі паспорти, з огляду на легкість зміни жінками зовнішнього вигляду.

3. Змова із представниками кредитної організації, які впливають на рішення про видачу позики.

Змова із кредитним менеджером є найбільш ефективним для зловмисників способів шахрайства. Співробітник банку завжди підстрахує й відкоригує дані анкети. Крім того, у цьому випадку не потрібний оригінал паспорта (досить копії документа).

Далі наведені деякі приклади злочинних схем, виявлених державними органами останніми роками.

Приклад 26⁴⁰.

Фірма «Д», яка діє в Україні як дилер іноземної компанії «Н», укладає від імені останньої контракт на поставку обладнання із фірмою «К». Фірма «К» отримує для реалізації угоди в українському банку кредит. Отримана сума кредиту в якості передоплати перераховується на рахунок компанії «Н» до іноземного банку. Водночас, компанія «Н» отримує в цьому банку кредит, гарантуючи повернення його коштами, які передбачені в контракті з українською фірмою «К».

Внаслідок цього, отримані кошти не надходять на рахунок компанії «Н», а відразу приймаються банком як повернення кредиту. Через деякий час (1-2 тижні) компанія «Н» оголошує себе банкрутом і реорганізується в іншу структуру. Ліквідаційна комісія не показує фірму «К» у списку кредиторів компанії «Н», оскільки грошей фірми «К» на рахунках компанії «Н» не виявляється.

Приклад 27⁴¹.

Фірма «Ф» отримує у банку «Б» під гарантії банку «А» кредит, кошти від якого розподіляються між керівництвом фірми «Ф» і банку «А» та привласнюються. При настанні строку платежу і, відповідно, неповерненні кредитних коштів фірмою «Ф», банк «Б» подає претензію її гаранту банку «А». Останній оформляє та видає фірмі «Ф» кредит на суму, яка необхідна для погашення заборгованості. У цьому випадку збиткова операція банку змінюється на активну операцію.

Протягом «виграного» часу кредитні кошти можуть бути використані в злочинній схемі. Наприклад, внаслідок операцій, проведених з привласненими коштами, був отриманий доход, який і надав можливість погасити кредит.

Приклад 28⁴².

Фірма «А» відкрила у банку депозитний рахунок, перерахувавши на нього 5 тис. грн., і отримала під нього кредит у 4 тис. грн. В подальшому фірма «А» повернула кошти з депозитного рахунку іншій особі на підставі того, що кошти були зараховані помилково. В подальшому з'ясувалось, що фірма «Б» була зареєстрована на підставних осіб.

Фірма «Б» надала цьому ж банку іменний чек на 3 тис. грн. З використанням цих коштів фірма «Б» провела кілька операцій, а під їх залишок отримала кредит на суму 1,5 тис. грн. В подальшому з'ясувалось, що фірма «Б» була зареєстрована на підставних осіб. Пред'явлений фірмою «Б» чек виявився підробленим.

Приклад 29⁴³.

Власник сільськогосподарського приватного підприємства «А», пан Н., уклав з банком договір на відкриття кредитної лінії на суму 200 тис. грн. і отримав кредит в повному обсязі. Заставою для цього договору було власне майно вартістю понад 500 тис. грн.

В подальшому пан Н. зареєстрував підприємство «В», з метою уникнення розрахунків з кредиторами. Цьому підприємству без згоди та відома банка-кредитора було передано заставне майно (згідно договору купівлі-продажу). В документи були внесені завідомо неправдиві відомості щодо фактичної наявності дебіторської заборгованості з боку підприємства «В», пов'язаної з передачею цього майна.

⁴⁰ За матеріалами МВС України

⁴¹ За матеріалами МВС України

⁴² За матеріалами МВС України

⁴³ За матеріалами СБУ

Відповідно, підприємство «А», легалізувавши ці кошти, не розрахувалось з кредитором через відсутність активів та було визнане банкрутом.

7. Інші напрямки

Мережа Інтернет

Кількість злочинів у кіберпросторі зростає більш швидкими темпами, у порівнянні з усіма іншими видами злочинів. У цей час злочинці вже не прагнуть, як раніше, привернути увагу, а зосереджені тільки на отриманні шахрайським шляхом грошей. Вони все частіше зламують бази даних і видають себе за інших осіб. Крім того, інтернет-технології все частіше використовуються в схемах ВК.

Серед найбільш популярних напрямків шахрайства в мережі Інтернет:

1. Афери на мережевих аукціонах. (Купівля предметів на фальшивих аукціонних сайтах. Предмети, придбані на них, ніколи клієнтам не доставляються).

2. Postавка більш дешевого, ніж було замовлено, або неякісного товару, придбаного в онлайн-магазинах.

3. Нігерійська афера (або "нігерійські листи"; одна із класичних мережних афер).

Розсилаються електронні листи, у текстовій частині якого одержувача просять посприяти в переказі на певний банківський рахунок захованих у надійному місці десятків мільйонів (у вільно конвертованій валюті), за що обіцяють винагороду в 10-20% від загальної суми. При цьому злочинці просять надати реквізити рахунків, а іноді й копії ідентифікаційних документів. Клієнти, що прийняли подібні "ділові пропозиції" до виконання, втрачають десятки й сотні тисяч доларів.

4. Зняття грошей із кредитних карт за ненадані Інтернет-послуги.

5. "Пірамідальні" пропозиції щодо надомної роботи, які обіцяють величезні доходи.

6. Афери із кредитами. (Пропонуються кредити з попередньою виплатою відсотків: відсотки перераховуються, але кредит на рахунок не переводиться.)

7. Пропозиції з відкриття дешевих кредитних карт, у яких однією з умов є передплата або повідомлення персональних даних. (Насправді карта не відкривається, передплата "зникає в невідомому напрямку", або зловмисники просто викрадають гроші з рахунків клієнтів).

Примітка.

Найбільше занепокоєння правоохоронних сил світу викликає той факт, що усе більше злочинів в Інтернеті відбувається організованими злочинними угрупованнями, які ведуть свою діяльність у міжнародних масштабах. При цьому, більшість кіберзлочинців - вихідців з Росії й інших країн колишнього східного блоку.

Зокрема, злочинці займаються вимаганням коштів у власників веб-сайтів, загрожуючи зруйнувати сайт, якщо його власник не заплатить гроші. В останні роки жертвами такого вимагання стали власники британських казино. Одна така атака в Інтернеті приносить злочинцям доход від 10 до 30 тисяч доларів.

Вельми популярними на даний час є злочини, пов'язані з розробкою комп'ютерних вірусів, а також крадіжкою корпоративної інформації із замовлення конкурентів. Згідно даним агентства Reuters, уже в 2004 році кіберзлочинність за «прибутковістю» випередила наркоторгівлю.

Наприклад, за даними досліджень Антивірусної компанії McAfee, найбільш поширені в Росії кіберзлочини - злам комп'ютерних мереж, вимагання, а також кримінальні схеми ВК у мережі й використання фішинг-технологій. В США перелік основних напрямків діяльності кіберзлочинців ще більш різноманітний: окрім перерахованих вище, часто фіксуються афери з акціями, шахрайство із кредитними картами, шантаж тощо.

За даними Комісії з цінних паперів і бірж США (SEC) відзначається збільшення числа скарг клієнтів інтернет-брокерів з приводу зламу їх онлайн-рахунків, що здійснюється хакерами зі Східної Європи. Багато злочинів подібного характеру організувалися через межі США, зокрема, зі Східної Європи, Росії, України. SEC працює із правоохоронними органами цих країн, однак використання шахраями офшорних схем ускладнює виявлення злочинців.

Власне інтернет-користувачі, а також використання їхніх рахунків та дій, які здійснюються під впливом омані, є дуже вдалим засобом для організації схем, як для ВК, так і інших злочинів.

Одночасно, розслідувати злочини, у яких активно використовується мережа Інтернет, украй складно й у силу електронного характеру транзакцій, і в силу міжнародного характеру відносин, коли у відповідних схемах беруть участь, як правило, анонімно, громадяни й злочинні групи з різних держав. Невипадково, саме в питаннях у сфері боротьби з ВК держави зараз дуже активно співпрацюють як на рівні правоохоронних органів, так і у рамках спеціальних міжнародних угод.

Примітка.

В 2006 році Україною ратифіковано Додатковий протокол до Конвенції про кіберзлочинність, який стосується криміналізації дій расистського та ксенофобного характеру, вчинених через комп'ютерні системи (Закон України №23-V від 21 липня 2006 року).

У даний час спостерігається збільшення обсягів розсилки електронних листів та кількості сайтів, спрямованих на пропозицію легкого заробітку. Це можуть бути спроби використати користувачів у якості "дропів" (вони ж mules) - користувачів, через рахунки яких відмиваються гроші, отримані шляхом кібер-злочинів.

При цьому **типова схема** полягає в наступному.

Користувачеві пропонується добре оплачувана робота, пов'язана з Інтернетом, і яка не потребує досвіду або кваліфікації. При цьому при оформленні на роботу вимагаються деякі особисті дані й номер банківського рахунку, на який можна одержувати грошові перекази. Потім "дропа" просять помістити за комісію гроші (злочинного походження) на свій банківський рахунок і перевести їх на іншій.

Щоб уникнути залучення до таких злочинних схем, користувачам інтернетом рекомендується:

- ігнорувати повідомлення й сайти, що пропонують надзвичайно легку й добре оплачувану роботу;
- не надавати яких-небудь особистих даних (номер паспорта або соціального страхування й т.п.), які можуть бути використані для відкриття банківських рахунків від їхнього імені;
- при виникненні сумнівів, перед здійсненням контакту з компанією, що пропонує роботу, варто одержати щодо неї надійну інформацію.

Серед найбільш злісних видів мережових афер фінансове шахрайство під назвою «фішинг» зайняло лідируючі позиції⁴⁴.

Як правило, злочинна **схема** реалізується таким чином.

Організатори фішингу розсилають від імені технічних фахівців відомих банків, інтернет-провайдерів і платіжних систем листи, у яких посилаються на збої в системі й пропонують користувачам "нагадати" свій пароль, реквізити кредитної карти або картки соціального страхування й т.п. Для цього вони найчастіше створюють двійники фінансових сайтів, за допомогою яких збирають фінансову інформацію. Потім злочинці знімають гроші з рахунків своїх жертв і намагаються їх легалізувати, переводячи кошти через різні електронні платіжні системи, в результаті чого встановити походження цих коштів фактично неможливо.

Примітка.

За даними APWG⁴⁵, найбільш привабливою ціллю для злочинців є фінансовий сектор (в 2005-2006 роках на нього припадало в середньому понад 85% всіх здійснених атак). Тенденції останніх років свідчать про стійкі географічні уподобання злочинців: щодо вибору країн реєстрації фішинг-сайтів - США, Китай, Корея, Бразилія, Німеччина, Велика Британія тощо; щодо країн-лідерів, де злочинці використовують спеціальне програмне забезпечення та віруси для фішингу - окрім США, Китаю, Кореї та Бразилії, належать, зокрема, Іспанія, Росія та Румунія. Збільшення кількості фішинг-сайтів випереджає зростання числа електронних послань від фішерів. У 1 кварталі 2006 року число фішинг-сайтів зросло майже в 2,3 рази порівняно із середньо-квартальними показниками минулого року (28,5 тис. та 12,4 тис. відповідно), а послань від фішерів – майже в 1,24 рази (53,5 тис. та 43,2 тис. відповідно). На думку експертів з APWG, настільки істотний ріст обумовлений появою так званих «фішинг-кітів» - універсальних утиліт, що дозволяють у короткий термін створити фішинг-ресурс.

Таким чином, з метою запобігання можливих збитків і мінімізації ризику від фішингу співробітники й клієнти банку - власники карт у випадку одержання на власні електронні скриньки відповідних повідомлень повинні: не відповідати на ці повідомлення та не відкривати будь-які посилення усередині цього повідомлення й не пересилати особисту інформацію (номер дебетної або кредитної карти, PIN-код, номер соціальної страховки) у відповідь на вимогу електронного повідомлення від будь-якої організації або приватної особи перевіряти щомісячний звіт, що надається банком, для підтвердження всіх транзакцій.

Ще однією **типовою схемою**, яка використовується хакерами, є одержання за допомогою спеціального «шпигунського» програмного забезпечення імені й пароля власника, здійснення доступу до його рахунку й переказ отриманих коштів через посередників на банківські рахунки, що використовуються для ВК, наприклад, шляхом купівлі акцій невеликої компанії, з метою подальшого спекулювання - продажу, як тільки вдається підняти на них ціну на ринку.

⁴⁴ «Фішинг» (phishing) - створення точної копії існуючої веб-сторінки (наприклад, банківської сторінки) з метою змусити користувача ввести свої особисті, фінансові дані або пароль. У процесі фішингу використовуються масові поштові розсилки й/або заманювання користувачів на фальшивий веб-сайт.

⁴⁵ Робоча група по боротьбі з фішингом (Anti-Phishing Working Group, APWG) вивчає проблематику цього явища та шукає шляхи протидії, реєструє факти таких видів шахрайства.

Далі наведені деякі приклади, виявлені державними органами останніми роками, з викрадання коштів, які можуть застосовуватись для подальшого ВК.

Приклад 30⁴⁶.

На одному з українських інформаційних порталів невідомими особами (під однаковим псевдонімом та з однаковими посиланнями на зворотній зв'язок) були розміщені «сумнівні» оголошення щодо надання послуг з продажу кредитних карток з викраденими PIN-кодами.

Для більш детальних роз'яснень умов купівлі-продажу потенційним клієнтам був створений сайт з російським доменом. Умови проведення операцій, а також предмет купівлі-продажу, свідчили про високий ризик викрадення коштів клієнта.

Умови здійснення оплати передбачали переведення коштів через системи Western Union та WebMoney за реквізитами «продавців». Форма отримання замовлення – кур'єром або через камеру схову. Крім того, від клієнтів вимагались ідентифікаційні дані (паспортні, а також фото), а також передоплата (щодо кредитних карток - 100%).

Приклад 31⁴⁷.

У 2006 році суд у Сан-Франциско (США) засудив вихідця з України, пана В., до майже трьох років ув'язнення. Пан В. був визнаний винним у поширенні через Інтернет тисяч копій неліцензованих програм. Тільки в ході однієї операції через литовський банк хакер легалізував 20 тис. дол. США.

Приклад 32⁴⁸.

У Росії та Україні діяла організована злочинна група, яка викрадала кошти з особистих банківських рахунків французів.

Шахраї викрали понад 1 млн. євро за допомогою "сплячих вірусів". У результаті однієї з таких операцій тільки один клієнт банку втратив 40 тис. євро.

Злочинці, заразивши комп'ютери жертв вірусами, одержували контроль над банківським рахунком і могли спустошити його за кілька секунд.

Вірус впроваджувався через електронну пошту або інтернет-сайти й перебував у неактивному стані доти, поки користувач не перевіряв свій банківський рахунок. Як тільки це відбувалося, вірус активізувався й записував пароль і банківські коди, які потім пересилав зловмисникам. Злочинці перевіряли, є чи в жертви гроші в банку, після чого переводили кошти третім особам («дропам»), які за невелику комісію в 5-10% погоджувалися переводити через їхні рахунки гроші. Але іноді такі перекази здійснювались через рахунки "дропів" без їх відома, в результаті чого фактичне з'ясування джерел походження коштів є неможливим.

Враховуючи високі ризики використання банківських послуг, які надаються через Інтернет, з метою ВК та фінансування тероризму, НБУ рекомендує банкам при наданні цих послуг вживати адекватних заходів для реалізації Базельських принципів стосовно мінімізації ризиків щодо цього банківського продукту. Особливу увагу слід приділяти фінансовим операціям у випадках⁴⁹:

- зміни характеру операцій, що проводяться з використанням Інтернет-банкінгу;
- значної зміни контрагентів за такими операціями;
- проведення однотипних операцій, які не мають очевидного економічного сенсу, з одними і тими ж контрагентами.

Платіжні картки

Міжнародний досвід свідчить, що сучасні платіжні технології (платіжні картки, система Інтернет, мобільні платежі тощо) є дуже популярними та зручними у застосуванні, але одночасно – вельми вразливими до використання з метою ВК та фінансування тероризму. При цьому, особливу небезпеку становлять міжнародні провайдери нових платіжних методів, ніж ті, що діють в межах однієї країни.

Примітка.

Із збільшенням кількості пластикових карток у світі втрати від шахрайства із такими інструментами стають усе більше відчутними. Щорічно у світі за допомогою пластикових карток систем Visa та Еуропау шахраї викрадають біля 2 млрд. дол. Найчастіше подібні злочини відбуваються останнім часом у країнах, де такі фінансові інструменти вже досить поширені, але спецслужби ще не навчилися ефективно боротися з пов'язаними з ними аферами.

⁴⁶ За матеріалами Держфінмоніторингу України

⁴⁷ За матеріалами ЗМІ, в т. ч. Інтерфаксу та журналу "Кореспондент"

⁴⁸ За даними ЗМІ, в т.ч. «The Guardian»

⁴⁹ Лист НБУ від 10.01.2006 р. N 48-012/29-192

Махінації з пластиковими картками можуть успішним «стартом» для реалізації схеми ВК.

Експерти нараховують понад 30 способів розкрадання грошей із пластикових карт. Більше половини злочинів у цій сфері відбувається за так званою схемою "повна підробка карти". Наприклад, у магазині або ресторані жертві повертають підроблену карту після того, як справжня потрапила до рук продавця або офіціанта. Особливо часто цей спосіб практикують у країнах Південно-Східної Азії, а також деяких європейських державах: Іспанії, Італії й Великобританії.

Серед інших розповсюджених **видів шахрайства**:

1. Одержання реквізитів картки з метою подальшого її використання для покупок в інтернет-магазинах. Причому копію карти при цьому робити необов'язково.

Одна зі схем одержання інформації з карти являє собою використання зловмисниками психологічних методів. Через своїх інформаторів у банках махінатори одержують інформацію про клієнтів, які мають великі суми, потім, видаючи себе за банківських службовців, приходять до такого клієнта (додому чи на роботу) й просять переказати гроші через інший банк, де в них теж є спільник. Таке прохання пояснюється, як правило, непередбаченими технічними проблемами в банку. При цьому, зловмисники називають номер рахунку, на який слід переказати гроші, а на підтвердження приносять фіктивні папери, виготовлені тим самим інформатором з банку. В результаті вони одержують переведені гроші й одночасно номер картки клієнта, що дає можливість далі купувати товари за його рахунок.

2. Несанкціонований доступ до рахунку.

Слід зазначити, що незаконний злам банківських інформаційних систем, досить складний у технічному плані й пов'язаний з певним ризиком. А крадіжки через Інтернет - перспективний напрямок, але поки малорентабельний в Україні, на відміну від інших країн Європи, у першу чергу, через незначні обсяги фінансових операцій подібного роду.

3. Крадіжка або використання втрачених пластикових карток.

При цьому, викрадена чи втрачена кредитна картка використовується особою для розрахункових операцій, наприклад, для разової чи серійної купівлі товарів легкої промисловості, які в подальшому перепродаються. Купівля здійснюється безпосередньо або інкогніто (шляхом замовлення через Інтернет).

Зазвичай, у випадку викрадення кредитних карток вірогідність швидкого виявлення злочину дуже висока, оскільки спостерігається чітка тенденція до негайної зміни характеру покупок, які тривають практично постійно, до повного вичерпання коштів на рахунок. Якщо викрадена лише інформація про картку, характер зміни купівельної активності більш завуальований та може мати кілька циклів.

Примітка.

В Україні на законодавчому рівні визначений статус конфіденційної банківської інформації, розголошення якої може завдати шкоди як власне банку, так і його клієнтам. Захист електронної інформації в процесі виконання банківських операцій регламентується законами України й нормативними документами НБУ, де визначений комплекс захисних заходів щодо електронної банківської інформації на всіх етапах її формування, обробки, передачі й зберігання. Конфіденційність досягається шляхом обов'язкового впровадження й використання спеціальних засобів забезпечення безпеки (технологічні, бухгалтерські засоби, криптографічні та організаційні методи).

Далі наведені деякі приклади злочинних схем, виявлених державними органами останніми роками.

Приклад 33⁵⁰.

Компанія «К» отримала відшкодований ПДВ на суму 2,9 млн. грн. (на виконання судового рішення). Наступного дня вся сума була перерахована підприємству «Л» в якості оплати за скретч-картки. Однак, як виявилось, що проти осіб «К» та «Л» були порушені справи про банкрутство.

При цьому, компанія «К» мала ознаки фіктивності. Юридична адреса, за якою була зареєстрована «К», була фактично адресою житлової квартири, мешканець якої не мав жодного відношення до цієї компанії.

Іноземний досвід

Приклади РФ ⁵¹.

1. У Москві припинено діяльність злочинної групи, що займалася протягом шести років виробництвом і реалізацією підроблених посвідчень про реєстрацію, митних печаток і банківських пластикових карток. За попередніми даними, через розгалужену мережу офісів, що належала злочинцям, щоденно проходило до семи тисяч клієнтів. Денний прибуток зловмисників становив не менше 240 тисяч доларів, річний - до 70 млн. дол.

2. 22-літній громадянин Республіки Білорусь з використанням комп'ютерної техніки збував підроблені платіжні засоби, завдавши шкоди банкам різних держав світу на суму 15,1 млн. дол.

⁵⁰ За матеріалами Держфінмоніторингу України

⁵¹ За даними МВС Росії та «Інтерфакс»

США. У нього нараховувалось понад 70 великих клієнтів з Росії, Молдови, України, а також із країн Європи й Америки. Серед 37 банків, яким у такий спосіб був нанесений збиток, - банки США, Франції, Швейцарії, Люксембургу. Зловмисник знімав інформацію з банківських пластикових карток і продавав її клієнтам. Він знаходив хакерів, здатних добути цю інформацію, указував, де її можна знайти, а потім обробляв і перепродавав інформацію покупцям.

Некомерційні організації

До особливостей некомерційних організацій (НКО), що є привабливими до використання в злочинних схемах, належать, зокрема: можливість накопичувати кошти через членські внески, пожертвування і так звану неприбуткову діяльність, а готівкові кошти витратити на реалізацію проектів або придбання необхідного обладнання.

Досить складно відслідковувати махінації в цій сфері, перешкоджати їм через природу таких організацій (особливо статутних функцій) та лояльну систему державного регулювання й нагляду за ними в різних країнах. Одержуючи статус благодійних і звільнившись від оподаткування, вони можуть використовуватися для ВКи територіального переміщення коштів через філії або для матеріально-технічної підтримки терористів (безпосередньо або як прикриття для їхніх дій).

Для запобігання використанню НКО в незаконних цілях передусім необхідні:

- контроль великих грошових переказів (особливо за участю благодійних організацій);
- чіткі вимоги до реєстрації благодійних й інших некомерційних організацій, особливо іноземних й/або при засновництві нерезидентів, та державний контроль за їхньою діяльністю.

Далі наведені деякі приклади злочинних схем, виявлених державними органами останніми роками.

Приклад 34⁵².

Український благодійний фонд провів велику кількість фінансових операцій за участю різних суб'єктів господарювання. Гроші переводилися на рахунки інших компаній, а надалі знімалися готівкою. Після здійснення операцій фонд зник, що дає підстави припускати його фіктивність. Усього в схемі було задіяно близько 60 учасників (що власне проводили сумнівні операції, а також непрямі учасники даного ланцюжка).

Приклад 35⁵³.

45-річний українець організував діяльність конвертаційного центру, який діяв у банківсько-фінансовій сфері. Для ВК та подальшого переведення їх у готівку махінатор зареєстрував два всеукраїнських об'єднання інвалідів. Ці підприємства не здійснювали статутних функцій, а слугували лише для проведення бузтоварних операцій. Використовуючи реквізити цих та ще кількох інших фіктивних фірм, створених ним же, зловмисник провів ряд безтоварних операцій на суму майже 2 млн. грн.

Приклад 36⁵⁴.

Посадові особи благодійного фонду створили злочинну організацію, яка, працюючи за схемою «фінансової піраміди», займалась залученням добровільних внесків громадян. Шляхом перерахування на рахунок фіктивного підприємства коштів легалізовано 329,3 тис. грн., які в подальшому використовувались на власні потреби.

НКО й тероризм

Легкість, з якою багато благодійних неурядових НКО можуть перетинати кордони та діяти у будь-яких (в т.ч. ворогуючих) державах, робить їх досить уразливими для неправомірного використання з боку терористичних груп. У багатьох країнах слабо відпрацьоване законодавство з питань добродійної діяльності, а в деяких – законодавство визначається самостійно окремими штатами, що ускладнює узгодженість дій, у свою чергу, дозволяючи корумпованим НКО діяти безкарно.

Ризик використання території держави для забезпечення терористичної діяльності (для приховування терористів, створення бізнесів-структур, які фінансують терористичні угруповання, придбання зброї й засобів масового ураження тощо) притаманний не лише регіонам, охопленим військовими конфліктами, у яких тероризм і наркобізнес мають величезний вплив на формування політичної ситуації, але й для кожної держави в тій або іншій мірі.

⁵² За матеріалами Держфінмоніторингу України

⁵³ За матеріалами ДПА України

⁵⁴ За матеріалами ДПА України

Як показує міжнародний досвід, ризик використання НКО, зокрема, благодійних організацій, з метою фінансування тероризму високий. Так, експерти FATF відзначають, що в багатьох випадках саме благодійні організації були задіяні в пособництві тероризму.

До загальних ознак фінансових операцій, що вказують на зв'язок з тероризмом і, зокрема, стосуються НКО, належать:

- участь у проведенні операцій осіб, причетних до тероризму, торгівлі зброєю, нелегальної міграції (в т.ч. біженці, особи з нелегальною реєстрацією), як безпосередніх учасників, так і засновників, співвласників юридичних осіб;

- напрямок грошових потоків та/або приналежність учасників операцій до "кризових" зон світу: територій (країн), де діють сепаратистські й фундаменталістські рухи, де не вживають заходів щодо припинення фінансування тероризму /БК, де ослаблений державний контроль;

- використання неформальних грошових переказів;

- незаконне використання інтелектуальної власності (шахрайство за допомогою електронної пошти, зокрема, засноване на "нігерійській" схемі, а також продаж піратського програмного забезпечення, включаючи CD- і DVD-диски);

- операції з готівкою (так званий спосіб "хавала", коли кошти не треба переводити через банківські структури).

Крім зазначених ознак, "сумнівність" діяльності НКО можуть відображати операції (у т.ч. зовнішньоекономічні), за масштабами та спрямованістю, не характерними для статутної діяльності (наприклад, операції із цінними паперами, а саме - придбання великого пакета акцій у нерезидента й подальший перепродаж; надання консультаційних послуг промисловому підприємству; операції в сфері туристичного бізнесу).

Перелік скорочень

БК – легалізація (відмивання) коштів, одержаних злочинним шляхом

ДКЦПФР – Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку

ДПА – Державна податкова адміністрація

МВС – Міністерство внутрішніх справ

НКО – некомерційна організація

СБУ – Служба безпеки України

Використання компаній з ознаками фіктивності в схемах ВК

Практично для всіх великих механізмів ВК характерна участь фіктивних фірм (юридичних осіб, які мають ознаки фіктивності). Часто організації створюються на нетривалий час по підроблених документах або на підставних осіб. У ці організації переводяться здобуті злочинним шляхом кошти, які потім конвертуються й переводяться на рахунки «своїх» організацій, розташованих найчастіше в офшорних зонах. Ці організації й легалізують через рахунки різних компаній брудні кошти.

Зокрема в Україні з метою легалізації злочинних коштів можуть створюватись компанії, які проходять повну державну реєстрацію. Поряд з цим, при перевірці державними органами з'ясовується, що вони мають ознаки фіктивності. Як правило, фіктивні фірми створюються шляхом придбання вже існуючої фірми або заснування нової (за допомогою нелегальних методів).

Час функціонування таких фірм вельми різноманітний: від декількох днів до декількох років. У деяких випадках вони уникають постановки на податковий облік (але при цьому деякий час можуть здійснювати господарську діяльність, мати печатку й рахунок у банку). Або, навпаки, інші фірми можуть тривалий час звітувати в податкові органи. Такі розбіжності пояснюються цілями створення «фіктивок».

До характерних рис компаній, які мають ознаки фіктивності, належать:

- відсутність відомостей про здійснення компанією реальної діяльності як господарюючого суб'єкта (у країні реєстрації);
- неможливість визначити фізичне місцезнаходження співробітників компанії та/або директорів (довірених осіб, представників) або характеру діяльності підприємства;
- очевидна невідповідність оборотів по рахунках компанії сумам сплати податкових платежів;
- поєднання в одній особі функцій засновника, керівника й головного бухгалтера компанії.